

Сомалізація України

Криза у відносинах державних інституцій України змушує замислитися: чи не розпочалася повзуча еволюція від «держави» до «території»?



Аркадій ВЕЛЮРОВ, правознавець

Під час чергової газової війни, що останніми роками перетворилася на погану прикмету наближення новорічних свят, на російському телеканалі ОРТ довелося почути доволі принизливу для гідності нашої країни думку: «Україна стрімко перетворюється на таке собі газове Сомалі. Чому? Тому що на території Сомалі зникають човни, а на території України зникає наш газ у невідомому напрямку. Насправді Сомалі є лише об'єктом картографії, а не політичною реальністю, бо з точки зору політики такої держави не існує. Це утворення абсолютно некероване, і нікому не зрозуміло, хто (у ньому. – Ю. С.) є суб'єктами політичного життя. Те саме стосується і України: є такий картографічний об'єкт – Україна, але на сьогодні зовсім незрозуміло: з ким там вести переговори? Хто відповідає за питання газу? Кому підпорядкований керівник «Нафтогазу» – прем'єрові чи президенту?»

ЛІВАНІЗАЦІЯ

Так само як майже кожне слово має свій антонім, і певні явища мають, так би мовити, випадки протилежного гатунку. Поряд із надцентралізованими державами непоодинокими є країни, якими ніхто взагалі не керує.

Існує безліч причин, з яких ті чи інші країни перетворюються на чорну діру безладу і хаосу. Здебільшого це пов'язане зі штучним утворенням таких країн колишніми колонізаторами в кордонах, що поєднують кілька рівновеликих етнічних, релігійних, расових груп тощо.

Навіть у заможній і стабільній Європі ми спостерігаємо проблеми існування бінарних країн, тобто держав із двома рівновеликими етнічними частинами. Приклад Чехословаччини, яка мирно й добровільно розділилася 1 січня 1994 року, якраз і свідчить про те, що певні міжетнічні суперечності є невеличкими навіть за умови повної демократії та вільної економіки. З аналогічною хворобою щосили намагається боротись і Бельгія.

У разі, коли немає зовнішніх запобіжників та економічних статків, казус Бельгії перетворюється на казус Лівану, де місяцями може не бути чинного президента або ж сформованого повноцінного уряду. Більш того, у цій ма-

льовничій країні, яку інколи називають близькосхідною Швейцарією, майже 15 років (з 1975-го по 1990-й) тривала громадянська війна, не кажучи вже про зовнішні інтервенції, та й зараз до миру і стабільності ще далеко. Ліван є одночасно поліетнічною та полірелігійною країною.

Щоб уявити всю складність поєднання в одній державі різноманітних етнічних та релігійних груп, слід пригадати унікальний у своєму роді релігійно-етнічний «штатний розпис» ліванської влади: президентом країни має бути виключно християнин-мароніт, головою уряду – лише мусульманин-шиїт, а спікером парламенту – відповідно, мусульманин-суніт. В уряді посади рівною мірою обіймають мусульмани і християни. У парламенті Лівану (Асамблеї) засідають 64 мусульманина (27 сунітів, 27 шиїтів, 8 друзів і 2 алавіти) та 64 християнина (34 маронітів, 14 грецьких православних, 8 грецьких католиків, 5 вірменських православних, 1 вірменський апостольський, 1 протестант та ще одне місце за погодженням).

Як такі різнобарвні парламент і уряд можуть ефективно керувати країною, уявити собі дуже складно, тож не дивно, що de facto ліванський уряд не контролює значних територій власної країни і відмовляється відповідати за дії, що там відбуваються.

Якщо у світі фінансів існує і останнім часом набуває популярності такий поширений термін, як дефолт (незможність держави відповідати за своїми фінансовими зобов'язаннями), то за аналогією можна вжити термін «політичний дефолт» – нездатність держави утримувати власну територію в стані законності й порядку, не допускати випадків перетворення своїх окремих суверенних територій на джерело агресії проти сусідніх країн тощо.

Фахівці так визначають термін ліванізація: це – глибока фрагментація суспільства за етнічною, релігійною та соціальною ознаками за активного втручання зовнішніх сил (інтерналізація конфлікту), з поширенням насильницьких (воєнних) дій і провокацій далеко за межі конфліктної зони.

Так, уряд Лівану неодноразово відмовлявся брати на себе відповідаль-

ність за ситуацію у південному Лівані, де загопи шийтської «Хезболи» на власний розсуд оголошують стан війни або перемир'я між своїми бійцями та Ізраїлем. У свою чергу, Ізраїль неодноразово вдавався до каральних інтервенцій та окупації смуги південного Лівану, де навіть створював маріонеткову «армію південного Лівану».

До речі, це ще одна типова риса «ліванізованої» країни – коли війну або мир сусіднім державам оголошує не центральний уряд країни, а окремі громадські рухи чи напіввипідільні організації за цілковитої неспроможності влади втрутитись у таку суперечку. Коли кілька років тому спалахнула чергова лівано-ізраїльська війна, то цікавою обставиною було те, що приводом до війни стали провокаційні дії «Хезболи» з обстрілу північних районів Ізраїлю і в подальшому бойові дії відбувалися ви-

Приклади непристойного ворування партій президента і прем'єра в Україні нагадують боротьбу ФАТХ і ХАМАС у смузі Газа. Або «газова війна» демонструє неповагу до приватної власності і транзитних вантажів, як у Сомалі, чи ознаки феодалізації – як в Афганістані

ключно поміж солдатами армії Ізраїлю і бійцями «Хезболи» за повної бездіяльності ліванської армії. Інколи виникало запитання: хто ж урешті-решт обороняє Ліван – регулярна армія чи загопи екстремістського релігійного руху?

Звісно, стверджувати, що Ліван – це «картографічне явище», буде певним перебільшенням, проте ця країна постійно перебуває на межі неспроможності й час від часу оголошує політичний дефолт, отже, сусідам (переважно Лізі Арабських країн та ООН) доводиться панькатися з «картографічним невдахом» і в ручному режимі, за участі міжнародних посередників, майже щодня вирішувати поточні ліванські справи, аби вберегти цю країну від гіршого.

СМУГА ГАЗА, СОМАЛІ ТА ІНШІ...

Якщо Ліван або Бельгія є чи були вельми заможними країнами й сусіди

ладні щоразу допомагати їм залагоджувати внутрішні конфлікти, бо там інвестовано великі гроші, які є кому втрачати, то низка країн уже, так би мовити, перетнула червону межу і світове співтовариство фактично втратило до них будь-який інтерес.

Найгіршим прикладом є, певна річ, смуга Газа і території Палестинської національної автономії. Внаслідок конфлікту між партією президента і партією прем'єра палестинські території розколотися навпіл – на смугу Газа і західний берег Йордану. Кожна з цих частин утворила окремі, незалежні одна від одної органи влади. Фактично існують дві палестинські напівдержави, що лютують між собою і водночас – з Ізраїлем. Ізраїль, у свою чергу, побудував високий мур і фізично відгородився від проблемних територій.

Чи існує на згаданих територіях якийсь правовий лад? Відповідь найшвидше буде негативною. Бо ані визнаної грошової одиниці, ані визнаних посвідчень особи міжнародного зразка ці анклавні не мають. Окрім законів шаріату та звичаєвого права, не існує сталого законодавства, яке однаково поважали б усі члени суспільства. Ці території постійно перебувають у стані блокади з боку Ізраїлю і час від часу зазнають каральних операцій у відповідь на збройні напади палестинських бойовиків.

Подібний стан справ у тепер вже всесвітньо відомому Сомалі. Ця країна здобула незалежність у 1960 році й була утворена з двох колишніх колоній – Італійського Сомалі та Британського Сомалі (Сомаліленд).

Після приходу до влади в 1969 році Мохаммеда Саїда Барре країна обрала курс на побудову соціалізму, тобто увійшла в стадію советизації. І протягом 1970–1977 років виправно крокувала цим курсом, отримуючи неабияку матеріальну допомогу від СРСР, а навізамін розмістивши радянську військово-морську базу в Бербері. Та попри соціалістичну фразеологію і палку любов до «колиски соціалізму», 1977-го спалахнула африканська соціалістична війна між прорадянською Ефіопією і прорадянським Сомалі.

Уряд СРСР вирішив підтримати в цьому конфлікті дії Ефіопії, тож не див-



но, що війська Сомалі були швидко розгромлені. Після цього робилися невдалі спроби скинути Мохаммеда Саїда Барре і влаштувати військовий переворот силами випускників радянських військових вишів. Найбільш помітну з цих спроб у 1978 році очолив Абдулахі Юсуф Ахмед, який з примхи долі через 16 років став перехідним президентом Сомалі, що правда – «обраним» у сусідній Кенії.

Після поразки у війні з Ефіопією в 1978 році на півночі Сомалі розпочалося збройне повстання, яке призвело до тривалої громадянської війни, захоплення столиці повстанцями і повалення режиму Мохаммеда Саїда Барре (у 1991 році).

Країна поринула в хаос і безлад, що ніяк не закінчиться донині. Спроби внутрішнього примирення та введення міжнародних сил ООН ні до чого не привели. У наш час Сомалі de facto перетворилося на територію, на якій розташовані дві невизнані держави – Сомаліленд та Пунтленд і просто некеровані анклавні під контролем нерегулярних військових загонів різного ґатунку.

На довершення картини територія Сомалі стала базою для морських піратів, які підшукують легку здобич поміж торгових суден, що прямують Аденською затокою до Суецького каналу у Європу чи зворотним маршрутом з Європи до Азії.

Оскільки Сомалі насправді є лише об'єктом картографії і жодних органів влади, які взяли б на себе зобов'язання дотримуватись обов'язків держави утримувати свою територію в законності і порядку й не ставати джерелом агресії до сусідів чи судноплавства у міжнародних водах не має, то будь-хто може на власний розсуд вчиняти дії, що загрожують миру та судноплавству з території Сомалі.

Нещодавно було ухвалено Резолюцію ООН, яка фактично оголосила внутрішні води Сомалі такими, що перебувають під управлінням міжнародного суспільства та дозволила застосування ВМС для подолання піратства. По суті, це визнання відсутності суверенітету держави Сомалі щодо власної території та внутрішніх вод.

КУДИ КРОКУЄ УКРАЇНА?

Як переконливо доводить міжнародний досвід, країни, які значною мірою спиралися на підтримку більш потужних держав і у внутрішній політиці намагалися слідувати певним прикладам, після припинення або послаблення зовнішнього керування ризикують стати взагалі некерованими. Тут можна пригадати Судан, Афганістан, Ефіопію тощо.

Але проблема полягає в тому, що на шляху від однієї крайності (тотальний

контроль) до іншої (цілковита анархія) у суспільстві неминуче виникає бажання знайти порятунок у поверненні до попереднього стану речей, тобто до жорсткої руки. Цілком можливо, що в багатьох випадках це справді найкращий вихід зі становища, що склалося.

Україна так само не оминула вад переходу від радянського періоду, вдаючись інколи до крайнощів анархізму у внутрішній і зовнішній політиці. Порівняння з газовим Сомалі, зневажливо вжите російським оглядачем, насправді є перебільшеним лише частково. Якщо подивитися на Україну оком стороннього спостерігача, не знайомого з нашими особливостями, то можна знайти приклади непристойного ворогування партій президента і прем'єра, що нагадують боротьбу ФАТХ і ХАМАС у смузі Газа. Або ж прояви неповаги до приватної власності і транзитних вантажів, як у Сомалі, чи ознаки феодалізації – як в Афганістані.

Обов'язки держави полягають у спроможності організувати життя і відповідати перед народом та сусідами за власні дії чи бездіяльність. Обов'язки суспільства полягають у тому, щоб обрати поміж собою керівників держави, які цю спроможність забезпечать. В іншому разі нам доведеться повертатися до попереднього стану.